

5. Неперервна професійна освіта : філософія, педагогічні парадигми, прогноз : монографія / В. П. Андрущенко, І. А. Зязюн, В. Г. Кремень, С. Д. Максименко, Н. Г. Ничкало, С. О. Сисоєва, Я. В. Цехмістер, О. В. Чалий / [за ред. В. Г. Кременя]. – К. : Наукова думка, 2003. – 853 с.
6. Попова О. В. Розвиток інноваційних процесів у середніх загальноосвітніх навчально-виховних закладах України в ХХ столітті : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01 / О. В. Попова. – Харків, 2001. – 39 с.
7. Хромченко О. В. Підготовка майбутніх учителів філологічних спеціальностей до організації навчально-дослідницької діяльності старшокласників : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Хромченко Олена Василівна. – Одеса, 2014. – 230 с.

Стаття надійшла до редакції 18.08.2016

УДК 373.5.16:811.161.2

В. А. Ницета,
кандидат педагогічних наук, доцент
(Херсонський державний університет)
nvolodymyr@mail.ru

СУЧАСНА РИТОРИКА В КОНТЕКСТІ ФІЛОСОФІЇ: МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Анотація

У статті здійснено теоретико-методологічне обґрунтування дослідження процесу запровадження риторичного компоненту в шкільній мовній освіті шляхом висвітлення концептуальних положень сучасної риторики в загальнофілософському (загальнонауковому) контексті. Розглянуто концептуальні положення сучасної риторики й доксології в контексті діалектики, епістемології, постпозитивізму, онтологічного релятивізму.

Ключові слова: сучасна риторика, філософія, лінгвістичний поворот, лінгвістична філософія, семіотика, риторична комунікація, доксологія.

Summary

In the article there have been done theoretical and methodological grounding of researching the process of introducing of rhetorical component in school language education by means of covering the conceptual positions of modern rhetoric in general philosophical context. The conceptual positions of modern rhetoric and doxology in the context of dialectics, epistemology, post positivism, ontological relativism have been considered.

Key words: modern theory, philosophy, linguistic turn, linguistic philosophy, semiotics, rhetoric communication, doxology.

Постановка проблеми. Культура спілкування, мовлення, мовленнєвої поведінки комунікантів викликає підвищений інтерес у представників наукових кіл, адже стан цієї культури свідчить про рівень духовної моралі суспільства. Саме тому питання морального виховання й комунікативного розвитку є центральними для педагогічної науки, адже мірилом освіченості є “живе слово, тобто елемент, що не роз’єднує, а об’єднує людей” (Ф. Зелінський). Риторика доцільно вважати важливим складником сучасного освітнього процесу, а мовно-риторичну освіту – філософією мовленнєвого спілкування та поведінки людей (Н. Голуб).

Педагогічне чи будь-яке інше дослідження неможливо грамотно здійснити без методологічного обґрунтування, і базисним джерелом методологічного забезпечення наукових пошуків є філософія й загальнонаукові (загальнофілософські) положення.

Аналіз досліджень і публікацій. Підґрунтям розвідки стали фундаментальні праці про підстави сучасної риторики (неориторики) (Р. Лахманн, Х. Перельман, М. Розенгрєн); твори зарубіжних науковців, у яких розкриті підстави розроблення нової риторичної теорії (У. Еко, Дж. Локк, Ч. Пірс, А. Річардс); теоретико-методологічні напрацювання в царині риторики (О. Лосєв, Ю. Лотмана, Ю. Роджественський, В. Тюпа, Г. Хазагєров); сучасні дослідження стосовно запровадження риторичної освіти (Н. Голуб, Є. Ключєв, Л. Кощєй, А. Михальська, Г. Сагач, О. Чувакін); аналітичні статті про

філософські основи риторичної теорії й практики (Д. Воробйов, Л. Сидоренко, К. Скрипник, Ц. Тодоров); довідкові словниково-енциклопедичні джерела з філософії. Варто зазначити, що попри загалом задовільний стан опрацювання проблематики, на сьогодні в науковій літературі наявний брак струнких методологічних розробок стосовно сучасної риторики й риторичної освіти.

Метою статті є теоретико-методологічне обґрунтування дослідження процесу запровадження риторичного компоненту в шкільній мовній освіті шляхом висвітлення концептуальних положень сучасної риторики в загальнофілософському (загальнонауковому) контексті.

Риторика має тисячолітню традицію науки й мистецтва від риторики фігур, співвідносною з давньою теорією красномовства, до розширеної риторичної проблематики у світлі традицій нової риторики (Ц. Тодоров). І протягом такого тривалого часу риторика як панхронічна наука (А. Михальська) найтіснішим чином була пов'язана з філософією, із філософськими дисциплінами та їх категоріями: діалектикою, логікою, силогістикою, етикою, естетикою, політикою, гносеологією, епістемологією, доксологією, онтологічними теоріями комунікації, релятивістськими теоріями.

Попри те, що в сучасній загальнофілософській традиції риторику вважають філософською наукою, у давні часи риторика претендувала на статус "практичної філософії" й вела дуже довгу війну з філософією за право виступати в якості універсального світогляду античності. Так, із твердженнями Платона щодо філософії як основи морального й політичного виховання справжнього громадянина активно сперечався Ісократ, віддаючи перевагу в зазначеній царині риториці – "філософії мовлення". Активно підтримав цей розкол між філософією й риторикою Аристотель – непримиренний ворог Ісократа, – який, бурхливо критикуючи риторичні погляди Ісократа, сам "публічно почав викладати настанови в красномовстві" [3, с. 332].

Наведений факт свідчить про діалектичну природу античного протистояння філософії й риторики, адже діалектика є методичним виявленням і розв'язанням протиріч шляхом об'єднання понять, що призводить до висхідного розвитку. У змальованому випадку розвиток полягав у глибинному словисловому взаємному проникненні філософії й риторики, свідченням чого стала "Риторика" Аристотеля – перший трактат, з якого почалося теоретичне розроблення риторики. Аристотель, критикуючи риторику, сам займався риторикою з позицій логіки й політики й залишив твір "Риторика", який є чудовим зразком аристотелівської естетики, нерозривно пов'язаною з логікою й силогістикою. У своєму трактаті філософ наголошує на всезагальності риторики, називаючи її не стільки галуззю діалектики, скільки певною частиною й подобою діалектики [1, с. 9], адже вона співвідносна з діалектикою, "тому що обидві вони стосуються таких предметів, знайомство з якими може ... вважатися спільним надбанням всіх і кожного", а сама риторика "не стосується якогось окремого класу предметів, але ... має відношення до всіх областей" [1, с. 5, 8]. Аргументуючи корисність риторики, Аристотель наводить два аргументи: 1) риторика проголошує істину та справедливість, а "істина і справедливість за своєю природою сильніші за свої протилежності"; 2) справа риторики – "не переконувати, але в кожному певному випадку знаходити способи переконання" [1, с. 7, 8]. Риторична теорія Аристотеля відрізняється двома основними рисами: 1) це філософська риторика, риторика як імовірна логіка, яку використовують політичні оратори; 2) це риторика усного мовлення, що радикально відрізняється від теорії літератури [9, с. 747]; 3) це риторика, що має онтологічну сутність (онтологія – філософське вчення про буття, те, що існує, про фізичну реальність, опис якої дає безпосередній чуттєвий досвід і буденний досвід [10, с. 395], а онтологічний аспект пов'язаний із сутнісною природою об'єкту, що вивчається, із його існуванням у реальній дійсності).

Подальший розвиток риторики засвідчив перманентні коливання інтересу до її філософського смислу. Так, Цицерона цікавили філософські основи красномовства, а Квінтіліан, наслідуючи теоретичні погляди й ораторську практику Цицерона, уклав програму навчання риторики, обґрунтувавши, що риторика є філософією, оскільки вона включає споглядання й розумну оцінку. Але в епоху Середньовіччя та в епоху Відродження “у риторичних трактатах свідомо відмовлялися від філософського обґрунтування риторики” [9, с. 749].

Кардинальні зміни в риторичній теорії й практиці та у філософському смислового наповненні риторики відбулися у ХХ ст., і пов'язані вони з лінгвістичним поворотом, розбудовою лінгвістичної філософії та становленням нової риторики. Результатами лінгвістичного повороту – мовної революції (Л. Вітгенштейн, Е. Гуссерль, М. Хайдеггер) – у філософії прийнято вважати: відмову від базисних постулатів класичної філософії; звернення до досліджень смислів і значень; заміну поняття істинності поняттям осмисленості; дослідження й опис різних типів мови в її буденному функціонуванні та її соціальних функцій [5, с. 367]. І становлення в 40–50 рр. ХХ ст. й оформлення в наукових працях М. Блека, Л. Вітгенштейна, Н. Малкольма, Дж. Мура, Дж. Остіна, Г. Райла, П. Стросона, Д. Уіздома, Р. Хеара лінгвістичної філософії [3, с. 184–185] стало наслідком лінгвістичного повороту. Цю течію аналітичної філософії дослідники називають філософією буденної мови, оскільки її представники вбачали корені традиційних філософських проблем у способах повсякденного мовленнєвого спілкування й займалися його дослідженням з метою прояснення цих проблем, а також поглиблення знань про мову. Саме в цей час Дж. Остін розробив теорію “мовленнєвих актів”, продемонструвавши, що мовлення (у локутивних, іллокутивних і перлокутивних актах) характеризується результатом впливу, а Р. Хеар довів, що моральні судження мають практичну направленість і містять оцінку, спонукаючи до вибору цілей дії й засобів їх досягнення.

Лінгвістичний поворот і лінгвістична філософія призвели до бурхливого розвитку семіотики – науки, зародження якої почалося ще в другій половині ХІХ ст. і пов'язане з іменами Дж. Локка, Ч. Пірса й Ф. де Соссюра.

Семіотика – наука, що досліджує властивості знаків і знакових систем, за Ч. Пірсом, вчення про природу та основні різновиди знакових процесів. Науковець досліджував процеси розуміння у сфері логіки; він вважав, що символи й знаки пов'язані з процесами розуміння в тому сенсі, у якому об'єкти дійсності пов'язані з розумінням. Семіотика, згідно з розумінням Ч. Пірса, співвідноситься з трьома речами – основою, об'єктом та інтерпретантою – і має три розділи: граматику, логіку, риторіку. Завдання третього розділу – спекулятивної риторики – дослідник вбачав “у встановленні тих законів, відповідно до яких у кожному науковому пізнанні один знак породжує інший знак, і зокрема, одна думка продукує іншу” [6, с. 178].

Бурхливий розвиток семіотики в другій половині ХХ ст. пов'язаний з іменем Ю. Лотмана, який вважав, що під семіотикою слід розуміти науку про комунікативні системи і знаки, що використовують у процесі спілкування люди. Узагальнивши результати семіотичних досліджень попередників, науковець припустив, що “чіткі й функціонально однозначні системи в реальному функціонуванні не існують самі по собі, в ізольованому вигляді”; ці системи, виокремлення яких обумовлене лише евристичною необхідністю, функціонують у семіосфері – семіотичному континуумі, заповненому “різнотипними семіотичними утвореннями”. Саме в семіосфері, як вважав Ю. Лотман, виявляється можливою реалізація комунікативних процесів і вироблення нової інформації [4, с. 11–12]; саме в просторі семіосфери – семіотичному просторі можливе існування семіозису як процесу інтерпретації знака, процесу породження значення; “поза

семіосферою немає ні комунікації, ні мови” [4, с. 13]. Філософський смисл наукової спадщини Ю. Лотмана полягає ще й у тому, що він вважав семіотику наукою, що має важливе, домінуютьне значення у створенні картини світу тієї чи іншої культури.

Праці представників лінгвістичної філософії та нової семіотики знаменували трансформації в позитивізм і оформлення неопозитивізму (логічного позитивізму). Якщо позитивізм XIX ст. проголошував гасло – позитивне (справжнє, фактичне знання) є сукупним результатом спеціальних наук, а єдиним джерелом дійсного (істинного) знання є емпіричні дослідження [9, с. 655], то неопозитивізм транслював ідею про те, що для пізнання світу необхідні раціональні докази як результат спостереження, а способи осмислення дійсності залежать від типу мови, від знаково-символічних засобів наукового мислення [10, с. 293]. Абсолютизація в неопозитивізмі знання в статичних мовних системах стала об'єктом різкої критики з боку постпозитивізму, представники якого (Дж. Агассі, Т. Кун, І. Лакатос, М. Полані, К. Попер, У. Селларс, С. Тулмін) пропагували єдиний процес розвитку знання, поступово відмовляючись від символічної логіки, утверджували наявність взаємозв'язку між науковою й загальнокультурною свідомістю, вплетеність науки в культурний контекст, вивчали питання можливості комунікації між прихильниками альтернативних теорій, висунувши в якості наріжного каменя важливу проблему розуміння [3, с. 400; 10, с. 442].

“Трактат про аргументацію: нова риторика” (1958 р.) був написаний Х. Перельманом у співавторстві з Л. Ольбрехтс-Титекою. Відповідно до напрацювань авторів, нова (сучасна) риторика стала новим перспективним напрямом, пов'язаним із міждисциплінарними дослідженнями, – методологією переконавання, у якій чітко вимальовувалися контури історико-філософського погляду на факти й істини. Серед засадничих положень нової риторики в контексті дослідження вважаємо за необхідне наголосити на таких [7, с. 69; 11]:

1. Риторика має дискурсне тло, адже новий підхід до дисципліни демонстрував ставлення до неї як до теорії практичного розмірковування (дискурсу). Переконавальний дискурс, орієнтований на широкий спектр можливих дискурсів і технік обґрунтування в гуманітарних науках, політичних диспуатах, промовах адвокатів і судових висновках, має бути емотивним, адже його метою є транслювання переконань з метою включення в них / схиляння до них співрозмовника / аудиторії.

2. Заміна істини оцінкою. Риторика не повинна займатися пошуком істини. Предмет риторики необхідно співвідносити з думкою, правдоподібним знанням, а не істиною. Тому в риторичній аргументації варто використовувати епідейктичні жанри, проєційовані не на дійсне чи можливе, а на оцінювальні судження.

3. Заміна абсолютності переконання релятивізмом. Релятивізм у філософії – принцип, відповідно до якого все в житті має відносний характер і залежить від обставин і поглядів. При неформальній (вірогіднісній) аргументації висновки завжди є лише правдоподібними або вірогідними – являють собою доказ, обґрунтування якого можна розглядати лише як часткове і тому таке, що має невизначений характер.

4. Обґрунтування риторичної аргументації, основна мета якої – приєднання аудиторії до положень мовця за допомогою переконання. Х. Перельман розрізняє логічну й риторичну моделі аудиторії. У логічній (універсальній) моделі аудиторії головний у мовленні – мовець, що послуговується логічною (закритою) аргументацією, що не передбачає введення нових категорій. При риторичній моделі аудиторії мовлення орієнтоване на отримувача інформації, і при цьому використовується риторична (відкрита) аргументація, за якої можливим залишається модифікація правил роздумів, введення нових категорій, перегляд раніше прийнятих рішень. Сутність аргументативної риторики –

зміна свідомості аудиторії, яка відбувається без примусу, не насильницьким шляхом, а саме за допомогою переконання.

5. Використання в аргументативній риторичі **ціннісно-оцінювальних суджень (думок)**. Оцінка (прагматична, емоційна, етична, естетична, нормативна, абсолютна, відносна, позитивна, негативна, критична (раціонально обґрунтована), некритична (раціонально необґрунтована), відображає факт встановлення цінності, значущості якої-небудь події, явища. Логіка строгих доказів даремна, якщо цінності встановлюються ігровим способом.

6. **Комунікативне співробітництво**, принципами, конфігураціями, контекстами, комунікаційними ситуаціями якого детермінуються склад, характер, спосіб організації аргументації. А її композиція має розглядатися в двох аспектах: 1) взаємодії й доречності; 2) повноти й надлишковості. При цьому ознаками переконання є інтенціональність, комунікативна взаємодія джерела інформації та її отримувача.

7. **Поряд із раціональним існує людина розсудлива**. Розсудливу аргументацію відрізняє від раціональної звернення до аудиторії, тому оратор повинен думати про тих, кого збирається переконати.

8. Варто **визначити аудиторію**, до якої звернене мовлення, покладаючись на мету аргументації: цільова аудиторія – особлива гомогенна аудиторія, до якої звернена певна конкретна аргументація; універсальна аудиторія – не конкретна аудиторія “у плоті”, це лише образ, що виникає у свідомості мовця, і до неї звернена аргументація, яка буде переконливою та впливовою для всіх і всюди. При цьому **цінність аргументації** не вимірюється лише її дієвістю, але також якістю аудиторії, на яку вона спрямована.

Наведені концептуальні параметри нової (сучасної) риторики знайшли своє відображення у теорії риторичної (персуазивної) комунікації – форми спілкування, що ґрунтується на взаємозв'язку інформаційного впливу, аргументації. Термін “риторична комунікація” введений у науковий обіг Б. Франц-Берингером, який тлумачив його як трансцендентальну конструкцію переконання. Основою риторичної комунікації слугує теза: уміння вибудувати міркування історично виникає як уміння переконати іншого, передати іншому свою впевненість і віру, пов'язану з певною системою цінностей і шкалою осмислень реальності. Способи риторичної аргументації в процесі персуазивної комунікації передбачають оперування загальновідомим (ентимема) або типовому (приклад). А ефективність аргументативної стратегії інтегрована у справленому враженні, яке викликає звернення до аудиторії (“звичаї”) і знаходиться в прямій залежності від нього, від емоційної реакції у відповідь з боку слухачів (“пристрасті”).

Отже, починаючи з нової риторики Х. Перельмана й теорії риторичної комунікації, змінилася парадигма риторики: сучасна риторика належить кожному, хто говорить у повсякденних мовленнєвих ситуаціях, і вивчає вона мовлення як соціальну дію, взаємодію між мовцями, повсякденний дискурс, перетворившись із мистецтва красиво говорити на мистецтвом говорити (С. Ключев). Унісон з цією думкою становлять міркування інших науковців: “риторичне” має розглядатися як мовленнєва практика» (Р. Лахманн), а критерії риторичного зосереджені у сфері комунікації (О. Чувакін).

Зміни в парадигмі риторики призвели до часткового перегляду її філософського трактування. Так, сучасна риторика й сьогодні розглядається як онтологічна теорія комунікації, її зв'язок з діалектикою й логікою (силлогістикою) не піддається сумнівам, проте сучасні дослідники безпосередньо не пов'язують риторичну теорію з естетикою й політикою, як це було в античності, а відношення риторики до течій позитивізму зазнало еволюційних змін, про що йшлося вище. Аналіз наукової літератури дозволяє стверджувати, що найглибші трансформації відбулися в площині діади “сучасна риторика – теорія пізнання”.

Д. Воробйов висловив твердження, що зміст понять “теорія пізнання” та “епістемологія” вимагає перегляду, оскільки новий час потребує адекватного вираження пізнавальної діяльності, а для цього необхідно трансформувати усталені уявлення й виробити понятійний апарат. Свою думку науковець обґрунтував так: “Метафізична теорія пізнання ставила головним чином запитання: яким має бути знання й пізнання, для того щоб відповідати критеріям істинності? Розвиток гуманітарних наук сприяв зростанню інтересу до реальних умов і способів здійснення пізнавальної діяльності. У результаті, головним питанням сучасної філософії пізнання постає питання про те, як реально, насправді людиною як суспільною істотою здійснюється пізнавальний процес” [2, с. 2]. Проаналізувавши наукові доробки М. Розенгрена, Д. Воробйов висловив міркування, що людина завжди співвідносить знання (грец. – *episteme*) з людської мірою, з мінливою людською думкою (рос. – *мнение*) – здоровим глуздом, доксою (грец. – *doxa*) [2, с. 3]. З доксою має справа риторика, а нову філософію знань у контексті сучасної риторики має розглядати не епістемологія, а доксологія, розробником якої є М. Розенгрен.

Свою доксологічну теорію М. Розенгрен вибудував на інтерпретації вислову Протагора (“Людина є мірою всіх речей: тих, що існують, якщо вони існують, і тих, які не існують, якщо вони не існують”) – “Людина – міра всіх речей, що існує заради здійснення *logos*’у. Тільки те, що може бути виражене в мовленні, продумане і сприйняте людиною як щось, існує для людини. Те, що не може бути виражене в мовленні, продумане і сприйняте як щось, для людини не існує” – і на методологічному висвітленні античного конфлікту між філософією й риторикою. Філософія, на думку М. Розенгрена, об’єктивно прагне до істини, до істинного й незмінного знання, яке не може бути оставлене під сумнів – філософія “розробляє прийоми відділення істинного від хибного, реального від ілюзорного, – прийоми відділення *episteme* від *doxa*” [7, с. 66], тому що *doxa* постійно змінюється й часто оманлива.

Проаналізувавши епістеміологічні аспекти протистояння риторики й філософії, М. Розенгрен сформулював причини цього конфлікту [7, с. 66–67]:

1. Риторика задовольняється тим, що працює з віруваннями та припущеннями, її територія – наша мінлива *doxa*, а не *episteme* філософії. Риторика не шукає істину про буття, задовольняючись дослідженням світу людей і їх відчуттів.

2. Риторика – це теорія про те, як люди насправді думають, як вони аргументують і діють, а зовсім не про те, як вони повинні себе поводити або як повинні міркувати. У цьому сенсі риторика – оцінювально нейтральна теорія про мистецтво переконання і схиляння. Немає ніякої гарантії, що заняття риторикою виведуть на “правильну дорогу”, тоді як філософія за самим своїм визначенням є пошук істини.

3. Мета риторики – переконати або схилити публіку. Риторика не шукає логічних доказів або істини. Вона намагається знайти те, що ефективно, те, що в кожній ситуації якнайкраще сприяє переконанню або схилянню. Отже, риторика – це релятивістська теорія. Вона не здатна покластися на незмінну і наперед встановлену істину, їй доводиться пристосовуватися до мінливого соціального світу. Риторика не відкриває істин, вона створює істини, які вимагає момент. Або вона створює *doxa*, а не *episteme*.

М. Розенгрен вважав себе послідовником Х. Перельмана – Нового Аристотеля – як у риторичній теорії, так і у філософському розумінні риторики: Х. Перельман розробив нову риторичну (теорію риторичної аргументації, створену для нашого часу), розглядаючи її як підставу філософії; М. Розенгрен розробив доксологію – риторичну філософію пізнання та риторико-філософський підхід, окресливши його концептуальні параметри [7, с. 69]:

1. Риторична філософія не визнає об’єктивно даних, вічних стандартів. Вона спрямовує орієнтуватися на *doxa*, а можливо також через дію й аргументи перетворювати

доха в областях, що цікавлять мовця.

2. Риторичний філософ повинен намагатися отримати схвалення з боку аудиторії, до якої вона (або він) звертається. Єдиним наявним тут стандартом є схвалення або несхвалення публікою пропонованих тез.

3. Риторична філософія визнає, що будь-які знання, істина, факт – усе, що ми приймаємо за належне, може бути спростоване або змінене. Реальність – це людська реальність, значною мірою створена для себе людиною – через *logos*, тобто через мовлення, спосіб мислення та спосіб дії. Ось чому риторико-філософська позиція цілком може бути названа релятивістською.

Філософська й риторична спадщина М. Розенгрена наочно підтверджує єдність риторики й філософії саме в контексті теорії пізнання, підтвердженням чого слугують думки Д. Воробйова: “Ми повинні визнати, що все наше знання є за своєю природою доксичне знання, що і риторика, і філософія мають евристичний потенціал і моральну цінність” [2, с. 4]; “Пізнавальний процес – це рух від однієї аргументованої докси до іншої. Завдання доксології – вивчити, як фактично це відбувається; як ми, люди, створюємо те знання, яке можемо – на наявних в конкретний момент підставах – вважати істинним” [2, с. 7].

Отже, розглянуті актуальні філософської позиції сучасної риторики засвідчують утвердження в теорії пізнання епістемічного (гносеологічного) релятивізму – напрому, що проголошує відносність будь-якого знання та неможливість доступу людини до жодної абсолютної істини, а сам процес пізнання описує як такий, що повністю залежить від певних умов: біологічних потреб людини, психічного та психологічного стану, наявності теоретичних засобів, використовуваної логічної форми тощо.

Обстоючи думку, що в процесі риторичної діяльності мовець оперує ідеями й розкриває в мовленні смисли і зміст, Л. Сидоренко подає філософське тлумачення риторики: “Риторика – філософська дисципліна, яка допомагає будь-якій людині скласти якісний текст промови, дібрати до нього відповідну форму та грамотно її виголосити” [8, с. 68]. Вважаємо за необхідне додати: риторика (*a priori* мовець) не лише оперує ідеями, вона омовлює ідеї, транслює ідеї, розробляє адекватні й оптимальні засоби сприйняття, усвідомлення й засвоєння ідей – і це варто використовувати в системі освіти.

Висновки. Протягом свого існування філософія й риторика взаємодіють, а сьогодні складається ситуація, що характеризується рухом філософії й риторики назустріч одна одній, співробітництвом цих фундаментальних наук. Тому нині необхідне опанування смислів обох наукових дисциплін у комунікативно-риторичній галузі освіти. Інтерес дослідників до філософської проблематики сучасної риторики останніми роками перманентно зростає, відбувається “зрощення” філософської й риторичної проблематики, тому навчання риторики має бути в певному сенсі філософським (А. Ричардс).

Перспективи подальших пошуків у напрямі дослідження вбачаємо в теоретико-методологічному обґрунтуванні феномену риторики в контексті соціології й культурології.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аристотель. Риторика / Аристотель. – Пер. с древнегреч. [и прим.] О. П. Цыбенко ; [под ред. О. А. Сычова и И. В. Пешкова]. – Позтика / Аристотель. – Пер. В. Г. Аппельрота ; [под ред Ф. А. Петровского]. – [Сопровожд. статья В. М. Марова]. – М. : Лабиринт, 2000. – 224 с.
2. Воробьев Д. Н. Доксология Матса Розенгрена как проект риторической философии познания: контекст и концептуальные основания [Электронный ресурс] / Воробьев Д. Н. – С. 1–6. – Режим доступа : <http://www.science-education.ru/pdf/2014/3/740.pdf>. – Заголовок с экрана.
3. Краткий философский словарь / А. П. Алексеев, Г. Г. Васильев [и др.]; под ред. А. П. Алексеева. – [2-е изд, перераб. и доп.]. – М. : ТК Велби, Проспект, 2008. – 496 с.

4. Лотман Ю. М. Избранные статьи : в 3-х т. / Ю. М. Лотман. – Таллин : Александра, 1992. – Т. 1 : Статьи по семиотике и типологии культуры. – 478 с.
5. Новейший философский словарь / Сост. А. А. Грицанов. – Мн. : Изд. В. М. Скакун, 1998. – 896 с.
6. Пирс Ч. С. Избранные философские произведения / Ч. С. Пирс. – Пер. с англ. К. Голубович, К. Чухрукидзе, Т. Дмитриева. – М. : Логос, 2000. – 448 с.
7. Розенгрэн М. К вопросу о доха: эпистемология "новой риторики" / Розенгрэн М. ; [Пер. со англ. Д. Н. Воробьева] // Вопросы философии. – 2012. – № 6. – С. 63–72.
8. Сидоренко Л. П. Риторика как философская наука (история и современность) / Л. П. Сидоренко // Известия высших учебных заведений : Поволжский регион : гуманитарные науки. – 2014. – № 2 (30). – С. 63–69.
9. Современный философский словарь / Под общ. ред. В. Е. Кемерова. – 2-е изд., исправ. и допол. – Лондон, Франкфурт-на-Майне, Париж, Люксембург, Москва, Минск : Панпринт, 1998. – 1064 с.
10. Философский словарь / Под. ред. И. Т. Фролова. – 7-е изд., перераб. и доп. – М. : Республика, 2001. – 719 с.
11. Perelman Ch., Olbrechts-Tyteca L. The New Rhetoric. A Treatise on Argumentation / Transl. by J. Wilkinson and P. Weaver. Notre Dame, Indiana: University of Notre Dame Press. 1969.

Стаття надійшла до редакції 26.08.2016